

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

ДОБРИ ПРАКТИКИ

ЗА ГРАЖДАНСКИ МОНИТОРИНГ, ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ И
КОНТРОЛ В ПРОЦЕСИТЕ НА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ И
ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ПОЛИТИКИ НА МЕСТНО НИВО ВЪВ ВРЪЗКА С
ПРИБОЩАВАНЕТО И УЧАСТИЕТО НА РОМИТЕ

Увод

Този материал е разработен в рамките на Дейност 3 на проект: „Мониторинг на местни политики в община Садово за ефективно приобщаване и участие на ромите чрез партньорско управление с гражданите и бизнеса“ по Договор № BG05SFOP001-2.025-0165-C01, осъществяван с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд. Проектът се изпълнява от сдружение „Общество за образование и подкрепа на младежта в партньорство с община Садово.

В материала са представени резултати от проучване и идентифициране на добри европейски за граждански мониторинг, гражданско участие и контрол в процесите на вземане на решения и определяне на политики на местно ниво във връзка с приобщаването и участието на ромите.

Подбраните практики са насочени към:

- общинското ръководство в община Садово, структурите на общинската администрация и специалистите в областите заетост, образование, здравеопазване, сигурност и пр., които са ангажирани с интеграцията на ромите и близки до тях уязвими малцинствени групи
- гражданите/обществеността, НПО като структури на гражданското общество, в т. ч. роми и ромски организации.
- бизнеса и неговите представителни организации.

Идентифицирани са добри национални и европейски практики – работещи модели за социално сближаване, за създаване на по-отворено и сплотено общество, осъществили се с активното съдействие и участие на обществеността, бизнеса и публичните власти, особено що се отнася до рисковите райони на националната и местната критична инфраструктура / ромските махали и квартали и етническите общности, живеещи в тях.

За целите на този наръчник, проучените и анализирани добри национални и европейски практики за интеграция на ромите на местно ниво ще се използват като справочник за възможни насоки за

подобряване на социално-икономическата среда в резултат на по-открито и отговорно управление чрез взаимодействие и диалог между администрацията, бизнеса и гражданството – как съвместните усилия, опитът, успехите и грешките на практики, работили в различни области на интеграция на ромите, са допринесли за решаването на проблемите. Те отразяват примери, методи и подходи за социално сближаване, което в резултат на нарастващата мобилност в Европа и фактът, че се налага различни групи хора да живеят заедно (в т.ч. и мигранти с немигранти, или национални и етнически малцинства), поражда напрежения. Специален фокус е поставен върху партньорското управление и мониторинга на тези обществено-политически процеси с участието на гражданите и бизнеса.

Добрите практики ще бъдат взети под внимание като насоки и пример за работещи модели при изготвянето на актуализирания *План за действие на община Садово за изпълнение на новата Национална стратегия за приобщаване и участие на ромите (2021-2030)*.

Настоящият справочник с добри практики е базиран на шестте основни области очертани в Общинския План за действие в изпълнение на Областната и Националната Стратегии на Р България за интегрирането на българските граждани от ромски произход и други граждани в уязвимо социално положение, живеещи в сходна на ромите ситуация:

- образование и обучение;
- здравеопазване;
- жилищни условия;
- заетост;
- върховенство на закона и антидискриминация;
- култура и медии.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ОТ БЪЛГАРИЯ

Осъзнати равни възможности

Инициативата е насочена към децата от ромски произход, които често не постъпват в детска градина и в първи клас поради причини от финансов и битов характер, както и поради лошото владение на български език. Добрата практика е осъществена от сдружение „Евроинтеграция“ и обучаващ център „Еврени“ в община Варна.

Училищата и детските градини понякога отказват да записват и приемат тези деца, защото те попадат в графата „трудно обучаеми“ и „рискови“ за успеваемостта и финансирането на училището като цяло. Веднъж пропуснало да започне с връстниците си, детето се превръща в аутсайдер и с годините този процес се задълбочава.

Установен диалог с 64 родители на деца-билингви, 33 деца са включени в различни образователни, музикални, артдейности и културни развлечения.

Приобщаването на родителите на ромските деца към образователната система е осъществено чрез:

- мотивиране на родителите на деца-билингви за въвеждането им в детско заведение и училище;
- установяване на допълнителни форми за по-добро ориентиране на родителите и бъдещите ученици;
- осигуряване на плавно въвеждане на деца-билингви в подготвителни групи и в училище;
- създаване атмосфера на взаимно уважение, толерантност и разбирателство между представителите на различни етнически групи;
- осигуряване на прозрачност, широка информираност и диалог с всички институции, имащи

отношение към образователния процес.

Резултатите:

- ✓ засилен интерес на децата-билингви към овладяването на български език, който мултиплицира подобен ефект и у техните родители;
- ✓ по-свободно общуване на български език, при което са преодолени психическите бариери, породени от грешки и отрицателни оценки;
- ✓ част от вербалните трудности са преодолени – основна причина за това е променената езикова среда, в която има множество модели, подкрепления и коригиращи въздействия.

Изводите:

- да се развият специални дидактически материали за билингви, близки до техния бит и език, чрез които дистанцията на майчиния и българския език да стане лесно преодолима;
- да се създаде методика за обучение на деца-билингви, които учат в български училища.

Дни на добротата

Образователна интеграция чрез групи за игри и обучения, осъществена от „Карин дом“ с деца, родители и педагози от детски градини във Варна.

Целите на инициативата са:

- осъществяване на интерактивни педагогически технологии за по-добра интеграция и работа с деца билингви и деца със специфични образователни потребности;
- ангажиране на родителската общност за адекватната им социална идентификация, за осъзнаване на споделената им роля и отговорност при възпитанието и обучението на децата;
- осигуряване на равен достъп до услугите на детската градина и училището за деца в

неравностойно социално положение;

- постоянна квалификация на педагогическата колегия за усвояване на нови професионални знания и умения, адекватни на съвременната образователна среда.

„Различните“ деца стават все повече в последно време и не се вписват в обичайните разбирания за възпитание и обучение. Децата с регистрирани затруднения на възраст от 0 до 6 години се увеличават със застрашителни темпове. При новата система за прием в детските заведения и превръщането на предучилищното обучение в задължително за 4 и 5 годишните деца, се поставят нови предизвикателства пред педагогическите кадри и прийомите, които те използват в своята работа. На входа на детското заведение не е ясно колко деца със затруднения и от какъв тип, колко деца от ромски, турски и друг етнически произход, постъпват. Това прави невъзможно планирането на конкретни мерки за работа. Педагозите трябва да бъдат подготвени както със затруднения, произтичащи от различен от българския, майчин език, така също от здравословен характер. Нежеланието, съпротивите, които родителите имат, капсулирането им в рамките на сепарираните селища – махалите, също са затруднения, които пречат на нормалното протичане на адаптационния период и процесите на обучение и възпитание в детското заведение.

Затова тренингите за интегрирано образование на всяко нуждаещо се дете поставят на фокус образованието като неотменимо човешко право, равните шансове за всички деца. Въпреки множеството обсъждания по темата, в чисто практически и емоционален план все още не сме готови да бъдем родители, да обучаваме и да се грижим за „различните“ деца. Проблемите на интеграцията не са интелектуални и технически, а по-скоро имат социален, а донякъде и битов характер.

Акцентите са върху:

- гарантиране правото на равен достъп до качествено образование на децата и учениците от различни етнически групи, както и на тези в неравностойно социално положение;
- превръщане на различието в източник и фактор за взаимно опознаване и уважение правото на всеки за благоприятно развитие на личния потенциал;

- създаване на реални възможности за партниране с родителската общност;
- хетерогенни групи за игри и съвместни занимания - смесено участие на деца-билингви, деца със затруднения и деца в неравностойно социално положение.

Основният акцент в интегрираните обучителни инициативи е играта. Всички обичат да играят – и децата и възрастните. От самото начало на живота си детето е потопено в света на играта. Това е естественият начин, по който то учи. С помощта на играчките детето опознава заобикалящия го свят, придобива умения за общуване и социализация. Чрез играта се разкриват детските таланти, интереси и затруднения. Играта развива въображението и изгражда приятелства. В съвместната игра децата се научават да споделят своите играчки, да спазват правила, да изчакват реда си, да си сътрудничат и да си помагат. Играта, подкрепена от възрастни, подпомага подготовката на малкото дете за детската градина, в последствие за училището и живота. Тя е идеална възможност за родителите и учителите да опознаят света на детето, да разбират по-добре техните чувства и действия. За да постигнем това, въведохме:

- интерактивни дигитални методи и театрални импровизации в работата с деца за отключване на детския творчески потенциал и въображение – сензитивиращ тренинг, обучение по пластика, движение на тялото, използване света на приказките и вълшебните истории за по-добро общуване с децата;
- техники за справяне с културни различия, приемане на различността без прояви на предразсъдъци.

В обучението бяха включени 20 педагози от три детски заведения, широк обществен кръг бе въввлечен и информиран, бяха поканени медиите, които отразиха някои от инициативите.

Дигитални/интерактивни творчески работилници за децата:

Уъркшоп 1: Пътуване в космоса

1. Приключенията на Джуджи, Част 1: «Джуджи в космоса» (разказване на приказка с мултимедийна прожекция).

2. Игра: Хвани звездният пух.

3. Импровизации на тема Космос: роботи, извънземни, летящи същества и ракети, всички различни.

Уъркшоп 2: Пътуване в света на животните

1. Приключенията на Джуджи, Част 3: «Джуджи – приятел на животните» (разказване на приказка с мултимедийна прожекция.)

2. Игра: Състезание за най-добро джафкане, мяукане и крякане – всички говорим на различни езици, но се разбираме прекрасно.

3. Импровизации на тема домашни любимци: за миг ще се преобразим на кученца, котки, мишлета и зайчета и ще покажем приятелство и грижа за нашите приятели.

В присъствието на възрастните децата играят и се забавляват, а педагозите и родителите изграждат умения за общуване помежду си и партниране при решаване на казуси, свързани с трудности в развитието, обучението и възпитанието.

Изводи:

- обучение на педагогическата колегия по теми, които представляват интерес и са представени по съвременен и атрактивен начин;
- съвместно участие в творческите работилници, в които участваха едновременно деца, родители и педагози;
- създаване на познанства, приятелства за децата, нови познания в нетрадиционна среда, възможност да се поставят в ролята на актьори, да творят и да се забавляват, независимо от факта, че не говорят добре езика.
- за родителите - възможност да видят как се развиват техните деца в сравнение с връстниците им, в уютна и забавна среда да опознаят по-добре детето си, творческите му и други заложби, да обменят информация, опит и идеи със специалисти, педагози и други родители.
- за педагозите това е уникална възможност да изградят атмосфера на доверително общуване

с децата и техните родители.

Млади ромски педагози

Подобряване на условията за работещите в системата на образованието и повишаване атрактивността на професията, много учебни заведения, обслужващи непривилегирвани общности в България - пилотна програма, осъществена от „Тръст за социална алтернатива“ (ТСА) и сдружение „Нов път“.

Въпреки опитите в последните години, тези учебни заведения все още изпитват сериозни затруднения при привличането на нови педагози към екипите си. 49,5% от децата на ромите не посещават училище и са изключени от общественото развитие, от социалната среда“, 28% не посещават изобщо, а останалите отпадат от училище. Това означава, че ромските деца просто нямат необходимите компетенции, за да се включат в пазара на труда и да бъдат полезни както за себе си, така и за обществото.

Наемането на специалисти от местните общности, притежаващи необходимите квалификации, би спомогнало за преодоляване на тези предизвикателства. Но често в малките и по-изолирани населени места младите хора нямат адекватна професионална квалификация или са дългосрочно незаети. Същевременно, в някои общности сред педагозите изцяло липсват представители на съответната общност (ромска, турска и др.), което лишава децата от ролеви модели от техния етнос, културна или езикова група и затруднява интеграцията им.

ТСА развива инициатива за професионална квалификация и наемане на работа в местни детски градини на представители от местната общност, като по този начин създава ролеви модели за малките деца и осигури възможности за професионално развитие на младежи от общността, които имат нужда от подкрепа, за да завършат висше образование и да намерят реализация на пазара на труда. Инициативата работи ефективно в населени места в бедност, ромска общност, турска общност и други. Тя е дългосрочна, тъй като цели да подкрепи участниците по време на кандидатстването им в университет и по време на цялото им следване в педагогическите специалности. На участниците се осигуряват стажове и практики в детската градина и се работи

съвместно с ръководството ѝ и общинските власти за назначаването им в тази детска градина след дипломиране. Вече има над 15 млади специалисти от ромска общност, започнали работа в детска градина в рамките на инициативата.

В резултат от инициативата вече стотици деца от ромски етнос имат свои ролеви модели от общността сред своите учители и възпитатели в детската градина.

Деница Веселинова работи в ЦДГ №8 „Пролет“ в гр. Монтана. 24-годишната учителка от ромски произход завършва магистратурата си с отличие и се радва на възможността да работи с деца от тази общност: „Познавам много добре същността на ромската общност, култура, празници, традиции и обичаи и за мен е удоволствие да съм учител в тази детска градина. Така имам възможност да дам добър пример на децата да продължат образованието си. Но на първо място трябва да се мотивират родителите на децата да осигурят постоянно присъствие в детската градина. Освен вече казаното, през тези години се формира и правилния говор на български език - децата при нас са изцяло от ромски произход. Интеграция и социализация на ромските деца в обществото и овладяване на говорим български език е голям проблем за тях. Като цяло ромите са много талантиливи, музикални, пластични. Стъпка по стъпка започнахме да провеждаме различни празници, развлечения, концерти. Целта ни бе в процеса на разучаване на танци, песни и стихчета да изградим у децата стил на общуване, по-лесно заучаване на българския език, да доразвием техните таланти и способности. И не на последно място да се социализират пред обществото, независимо от какъв произход са. Те са деца като останалите, с еднакви права и задължения. През последните 2 години срещаме пълна подкрепа от семействата им. За резултати вече можем да говорим поради факта, че участниците в проекта – родители и деца – сами говорят за това. Децата с желание и интерес посещават детската градина, а родителите станаха отговорни и редовно ги водят. Съвместно с родителите отбелязваме различни празници и те вече с удоволствие участват в активния живот в детската градина.

Педагозите работещи с деца билингви трябва да подхождат към децата с два пъти по-голяма любов и внимание от колегите си. От учителя децата за първи път получават нов начин на обгрижване, попадат в нова социална среда. Децата започват своя път в живота в ново съ-общество, където се научават на взаимоотношения, необходими им в училище.

Най-големите бариери са неангажираност от страна на родителите за редовно водене на децата в детска градина, невъзможност за плащане на такси и липса на места за всички. Основен проблем както в кв. Кошарник, така и във филиал "Слънце" в село Габровница остава заплащането на таксите. Всички деца, посещаващи базите на ЦДГ 8, са билигви, чиито основен майчин език е ромския. Това обяснява слабата платежоспособност на родителите, които са на социални помощи.

Гордея се с това, че съм ромка и въпреки трудностите съм успяла да завърша своето педагогическо образование – степен магистратура – с отличен. Сега имам възможността да работя с деца от моя произход – това е моята сбъдната мечта.“

Но мечтите на младите хора, дори и в изоставащата в индустриалното си развитие Северозападна България, се сбъдват. Тони (Антоанета Антонова) е само една от младите дами, които реализират професионално своите стремежи благодарение на пилотната програма „Млади ромски педагози“ на Тръст за социална алтернатива (ТСА) за наемането на работа в детски градини на представители от местната ромска общност: „Децата заслужават уважение, разбиране и подкрепа независимо от етническата им принадлежност. Виждам ги като едни танцуващи нагоре - надолу светулчици, които блестят с усмивките си. Все още не съм, но ще стана истински и достоен за пример учител, и надеждата ми е моето дете да се гордее с мен така, както аз с нея. В днешно време региона се слави с икономическа изостаналост, безработица и бедност, но това не може да спре онези, които искат да се реализират. По този начин се създават ролеви модели за малките деца и се предоставят възможности за професионално развитие на младежи от общността“.

Четири студентки от ромски произход вече са част от екипа на детска градина „Пролет“ №8 в Монтана от учебната 2018/2019 година благодарение на съвместните пилотни дейности между Сдружение „Нов път“ и предучилищното заведение по програмата на ТСА. Всичко това се случва, защото за екипа на детската градина, за общността, за родителите и децата е важно още от най-ранна възраст те да имат своя модел за подражание и да следват мечтите си.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Домино

Модел за изграждане на капацитет за прилагане на принципите на учене чрез работа (дуално обучение) в професионалното образование в България като мярка за борба с младежката безработица, вкл. в ромските общности.

Проектът има общонационален характер, но според ръководния екип ромските младежи в отделните градове проявяват интерес към възможностите за учене чрез работа, кандидатстват и са приемани на общо основание в паралелките за дуално обучение. В зависимост от демографските характеристики в отделните градове в проекта участват различен брой роми, но тъй като не се събират данни по етнически признак, броят на включените роми не може да се определи. По неофициална информация за Професионална гимназия „Иван Хаджиенов“, гр. Казанлък, през различни периоди броят на участващите роми стига до 20% от съответната паралелка. Средно за това училище броят на учениците роми е около 8 – 10%. По преценка на съответното училище се заплащат разходите за транспорт на ученици от бедни семейства, които трябва да пътуват от околни села. Делът на младите роми, които не работят, не учат и не се обучават допълнително като основна дейност, е 65% за България.

Системата за дуално обучение възможност за обединяване на усилията на училища и производствени предприятия, за да се подобрят условията за образование, придобиване на трудови умения и реализация на пазара на труда на младите хора в България, вкл. и на младите роми. Обучението включва теоретична подготовка в 8., 9. и 10. клас и практика в реална работна среда в 11. и 12. клас. С всяка учебна година се увеличават часовете за практика на учениците в реална работна среда, като накрая на обучението си те прекарват два дни от седмицата в училище, а в останалите три работят на трудов договор срещу заплащане в предприятията, включени в системата на дуалното образование. По време на обучението в 8. – 10. клас учениците получават стипендии, а за практиката в работна среда получават заплащане в размер на 90% от минималната работна заплата за страната съобразно изработеното време.

Според участници в проекта повишеният интерес на учениците към ученето чрез работа, както и сключването на трудов договор с работодател намалява броя на отпадащите ученици и повишава

дисциплината в училище.

Едно от най-съществените предимства за младежите, които завършват дуалната форма на професионално образование, е възможността да намерят работа поради придобитата професионална квалификация и установените работни отношения с едно или повече предприятия по време на обучението. Според данните от проекта „Домино“ близо 90% от учениците, завършили дуалната форма на обучение, започват работа веднага след завършване на училище. В Казанлък, където партньори на професионалната гимназия са няколко големи фирми, около 80% от завършилите дуалната форма на образование остават да работят в съответните фирми, които партнират на гимназията. Ромите, участващи в дуалната форма на обучение, се интегрират успешно както в самото училище, така и по-късно, като работници в партниращите предприятия.

Според ръководството на проекта няма дискриминационно отношение към ромите от страна на работодателите, които партнират на съответните професионални училища. След завършване на 12. клас ромите, които са преминали професионалното обучение, получават възможност за работа, както и останалите младежи.

Тази практика съответства на Принцип № 4: Приобщаване към мнозинството от Десетте общи основни принципа за приобщаване на ромите, защото ромите са интегрирани в общонационална политика (дуалното обучение), която не се стреми да създава изкуствени, предназначени само за ромите, форми на приобщаване в образованието и заетостта.

Всяко бебе е безценно

Застъпническата кампания, която цели осигуряване на адекватно проследяване на всички бременни жени в България, независимо от техния здравноосигурителен статус. Кампанията засяга най-вече ромските жени и се провежда от четири неправителствени организации: Национална мрежа на здравните медиатори, Сдружение „ЛАРГО“, Клуб на нестопанските организации – Търговище и Сдружение „Жажда за живот“, които дългосрочно работят за подобряване на достъпа до здравеопазване и здравни грижи в страната

През 2022 г. всяко десето бебе у нас се е родило, без майка му да е посещавала медицински специалист по време на бременността. Това крие рискове за здравето както на майката, така и на бебето - всяка година държавата заплаща над 60 млн. лева за болнично лечение на новородени, които страдат от предотвратими заболявания и увреждания.

За да бъдат предотвратени рисковете за здравето и живота на майките и бебетата и намалени нуждите от хоспитализации на новородени, в края на 2022 г. Министерство на здравеопазването прие изменения в Наредба 26 от 2007 г. От 01.01.2023 г. бременните жени, които не са здравно осигурени, имат възможност да получат до четири прегледа, разширен пакет лабораторни изследвания и до две хоспитализации за периода на бременността.

Освен че ще предотврати стотици лични трагедии в семействата, осигуряването на прегледи за всички бременни жени ще спести на държавата и обществото милиони левове за здравни и социални услуги за болни и увредени деца.

Всички бебета заслужават да се родят здрави, независимо от материалното положение на техните родители. Като общество и държава от нас зависи да им осигурим възможности да растат и да се развиват като пълноценни граждани на България. У нас всяка година се раждат около 6500 недоносени бебета. Ако само при 26 от тях бъдат избегнати предотвратими усложнения, това ще покрие инвестицията за проследяване на всички бременни. Поне 1/3 от тежките заболявания при новородените са предотвратими при редовни прегледи на бременната жена. Консултациите с медицински специалист по време на бременността са изключително важни, а липсата им крие рискове за здравето както на майката, така и на бебето. Цената за болнична грижа за новородено с тежки усложнения е 142 пъти по-висока от стойността на грижата за здраво бебе.

Експертен форум за последиците от непроследените бременности у нас

На 13 май 2022 г. беше проведена междуинституционална работна среща на тема „Непроследената бременност – проблеми и възможности“, на която беше представен анализ „Цената на безразличието“, който адресира икономическите последици от липсата на проследяване на бременността. Беше разгледана правната рамка на проблема, а след това бяха представени и коментирани становищата на медицински специалисти и експерти. В края на дискусиата бяха

набелязани конкретни действия за преодоляване на негативните здравни тенденции в областта на майчиното и детско здраве, свързани с непроследените бременности.

Основният проблем, който трябва да бъде решен е, че в момента неосигурените бременни имат право само на един профилактичен преглед за целия период на бременността, който е разписан в Наредба № 26 на Министерство на здравеопазването от 14.06.2007 г. за предоставяне на акушерска помощ за здравнеосигурените жени. Това според здравните специалисти е крайно недостатъчно. Практиката показва, че Наредба 26 се прилага на изолирани места, че съществуват бариери пред осъществяването на този единствен регламентиран в нея преглед. В резултат на това около 7000 жени раждат всяка година без бременността им да бъде проследена от специалист. Тази ситуация прави невъзможно диагностицирането и лечението на редица предотвратими проблеми и лечими инфекции, които са риск за здравето, а понякога – и за живота на бебето и неговата майка. Представеният на срещата икономически анализ доказва, че освен социалните последици, до които води липсата на достъп до здравни грижи, за обществото има и сериозни икономически такива.

Спестяването на средства от здравната система следва да бъде вторичен ефект, а акцентът трябва да бъде върху правата на бременните жени и върху качеството на медицинската помощ. Необходимо е да се осигурят, освен прегледи и изследвания, и лечение на тежки патологии на бременността по клинична пътека. Според Конституцията и Закона за здравето бременните жени имат допълнителни права, те се ползват с особена здравна закрила, заедно с децата, както и с приоритет при оказване на здравна помощ. Беше направен изводът, че е необходимо в Наредба 26 да се разшири обемът на болничната медицинска помощ за здравно неосигурените жени. Качеството на предлаганите здравни услуги винаги трябва да бъде поставяно на първо място, а при бременните има особена ситуация, в която става въпрос за качеството на живот на още един човек – трябва да се направи така, че този човек да се появи равнопоставен с всички останали.

Увеличаването на броя на прегледите на неосигурените лица или изравняването им с тези, полагащи се на осигурените жени, ще осигури много по-добра превенция, скрининг и ранна диагностика на всички предотвратими заболявания по време на бременността. Така ще се намали рискът от усложнения, преждевременно раждане на недоносени бебета и перинатални

последствия. Не може грижата за бременните жени да зависи единствено от здравноосигурителния статус, защото положените грижи имат значение и за детето, което ще се роди.

Какви бяха целите на кампанията:

- Да дадем гласност на проблема – той засяга много жени в тежко социално-икономическо положение, в т.ч. ромските жени.
- Да потърсим партньори от други заинтересовани страни и да намерим подкрепа за промяна на нормативната база – изравняване на броя прегледи, гарантирани от държавата, за осигурени и неосигурени жени, достъп на неосигурените бременни до болнично лечение, при нужда.
- Да осигурим ефективен достъп на здравнонеосигурените бременни жени до здравна грижа чрез гарантирането на достъп до осигурения на документи преглед и лабораторно изследване за здравно неосигурени, защото част от уврежданията са предотвратими

Как се постигна промяната

1. Емпирични доказателства

- Докладът „Цената на безразличието“ (2021) на д-р Венелин Стойчев и екип – каква е цената, която обществото ни заплаща за непроследените бременности >>
- Правен анализ на адв. Мария Шаркова „Достъп на бременни жени, които нямат качеството на здравноосигурени лица до медицинска помощ в България“>>

2. Работа с уязвимите общности

Работим с помощта на здравните медиатори с групи за самопомощ на бременни жени и млади майки в с. Скравена и с. Врачеш в община Ботевград, в гр. Харманли, и в с. Ивански в община Шумен

3. Серия от експертни срещи

Проведохме срещи на местно, регионално и национално ниво с медицински специалисти, представители на съсловни организации на лекари, здравни институции, професионалисти,

работещи сред уязвими общности. Бяхме в контакт сме Парламентарната здравна комисия и Министерство на здравеопазването, с които обсъждахме възможностите за промяна на Наредба 26. Реализирахме и информационна кампания.

Какво е очакваното въздействие

- ✓ Без непроследени бременности - намаляване на броя на жените, които раждат, без бременността им да бъде проследявана.
- ✓ Реално работеща Наредба 26 - подобрен достъп до пренатална грижа на здравно неосигурени бременни жени – реално работеща Наредба 26.
- ✓ Информираност на обществото - разбиране сред обществото и представителите на институции за важността на бременността като ключов период от развитието на детето.

Оземляване на малоимотни и безимотни роми в селските райони

Програмата се реализира на територията на Пловдивска област в с. Чалъкови, с. Момино, с. Пъдарско, с. Чоба, с. Стряма, гр. Перущица, с. Брестовица, с. Чешнегирово и гр. Първомай и стартира като инициатива на Фондация „Земята – източник на доходи“.

В проектите по програмата участват безимотни и малоимотни ромски семейства, които искат да станат собственици на земеделска земя. Те закупуват земя чрез покупка с отложено плащане. Внасят собствени средства в размер на 20% от стойността на земята, а останалата част им се предоставя под формата на до 5-годишен заем с 6% годишна лихва. Участниците стават пълноправни собственици на парцелите, при условие че заемът е изплатен напълно. Те могат да закупят и селскостопанска техника и сграден фонд и разполагат с достъп до оборотни средства за закупуване на семена, посадъчен материал, торове и препарати за растителна защита. Създаден и апробиран е устойчив механизъм за получаване на доходи от земеделие, комбиниращ достъп до земя, достъп до кредит за оборотен капитал и повишаване на квалификацията. Проведени са работни срещи с кметовете на населени места в редица общини на Пловдивска област за

обсъждане на възможности за прилагане на Наредбата за оземляване. Идентифицирани са около 1000 ромски семейства, проявяващи интерес към процеса на оземляване. Разработени и разпространени са 5000 листовки с информация за възможностите за заетост чрез модела. Екипът на програмата е провел срещи за представяне на модела с над 700 ромски семейства от над 50 села. 153 семейства са започнали да си партнират с фондацията. В резултат 76 семейства (приблизително 300 души) са участвали в реализацията на модела на фондацията и са закупили над 400 декара земя. Към тях могат да се добавят и 300 дка земя, отглеждана от семействата при условията на аренда. Създаден е Агроинформационен център, който предлага широк обхват от консултантски услуги, специализирана информация, обучения и агротехнически консултации с посещения на място, като се предоставя информация, техническа и правна помощ за безимотни семейства, желаещи да участват в процеса на оземляване.

Ключови фактори, които са допринесли за успешния резултат:

- Комбиниране на социални и пазарни стимули;
- Лична мотивация за участие на бенефициентите – участниците в програмата сами си избират парцел земя и преговарят за цената със собственика;
- Съответствие с местните традиции и нагласи за заетост;
- Координиращата организация поема върху себе си значителна част от риска и по този начин осигурява облекчени условия за разгръщане на предприемаческата инициатива на бенефициентите;
- Организацията, прилагаща модела, е фокусирана в търсенето на възможности за подобряване на резултатите в сектора на заетостта, без да разпилява ресурси и усилия в по-широк спектър от проекти в други сектори, както се случва с по-голямата част от работещите в сферата на ромската интеграция организации. Така през всеки следващ етап се осигурява възможност за постигане на качествени подобрения.
- Организацията създава стопанска структура, която позволява да се приложат пазарните принципи при финансирането на селскостопанската дейност на безимотните ромски

семейства;

- Създадени са така наречените „Взаимоспомагателни групи“, които минимизират риска за бенефициентите от евентуални загуби, повишават възможностите за осигуряване на кредит и гарантират по-добро управление на финансови ресурси във взаимно-спомагателни фондове;
- Осигурена е висококвалифицирана и разнообразна експертна помощ, съобразно нуждите на бенефициентите.

Изводи, които са важни за развитието на политиките за социално включване:

- ❖ Успехът на програмата се дължи на целенасочения стремеж на екипа за усъвършенстване на първоначално създадения модел чрез подобрения, базирани на мониторинг и оценка на програмата;
- ❖ Гаранция за устойчивостта на резултатите са осигурените в рамките на модела цялостни решения, съобразени с потребностите и възможностите на бенефициенти от уязвимите групи: от осигуряването на средства за закупуването на собствена земя, сграден фонд и техника за обработка до оборотни средства за материали и суровини; от начални обучения и предоставяне на информационни материали до продължаваща текуща подкрепа при реализацията на бизнес плановете и т.н.;
- ❖ Перспективата за реално и в обозрими срокове придобиване на собственост е изключително силно мотивиращ фактор;
- ❖ Проектът решава успешно проблема с липсата на собственост при голяма част от уязвимите ромски групи. Придобиването на собственост е един от основните фактори за осигуряване на доходи за уязвими ромски семейства чрез самонаети лица. Наличието на собственост е възможност за разкриване на нови предприемачески перспективи за бенефициентите, които могат да използват собствената си земя като залог/гаранция за разрастване и диверсифициране на бизнеса;
- ❖ Участието на представителите на ромски граждански организации е гаранция за доверие на

бенефициентите в програмата и за адекватно на нуждите на местните общности изпълнение на програмата. Реализацията ѝ се наблюдава от Комитет за наблюдение, в който участват представители на фондация „Земята - източник на доходи“ - Пловдив, донорски организации и партниращи организации, работещи в областта на равноправната интеграция на ромите;

- ❖ Програмата залага на финансиране на множество малки проекти, а не на един-единствен голям проект, с което минимизира риска от провал и осигурява пилотиране на модела в разнообразни контексти, което позволява натрупване на широк спектър от знания и опит за подобрения и адаптации.

През последните години се предвиждат възможности за разпространение на апробирания модел и в други райони. Програмата е приложима в селските райони с наличие на достъпна обработваема земя.

Днес в България се реализират и други подобни проекти, насочени към интеграцията на ромски общности чрез икономически инициативи.

Равен достъп до жилища за ромите

Продажба на общински нежилищни имоти на безимотни роми в гр. Видин

Община Видин е сред малкото общини в България, които намират работещ механизъм да дадат траен статут на незаконните постройки в кв. „Нов път“ на гр. Видин в рамките на съществуващото законодателство, което не позволява узаконяване на незаконно построени сгради.

Населението на квартала е около 8000 души. Според оценката на Сдружение „Организация ДРОМ“ над 40% от къщите са незаконни, защото са построени върху земя, която е частна общинска собственост. През 2008 г. е приета новата кадастрална карта на гр. Видин, в която са отразени постройките в кв. „Нов път“, а от 2010 г. влиза в сила подробният устройствен план за кв. „Нов път“.

Съгласно Наредбата за реда за придобиване, управление и разпореждане с общинско имущество на територията на община Видин от 2008 г. Общината дава възможност на жителите на кв. „Нов

път“, чиито къщи са отразени в кадастралния план, да закупят земята под тях. Закупуването става чрез обявяването на търг за съответния парцел. След закупуването на земята постройките, които отговарят на изискванията на Закона за устройство на територията, получават удостоверения за търпимост. След преминаването на тези процедури собствениците на земята получават нотариален акт за имотите си, с който могат да сключат договори с различни доставчици на комунални услуги. Въпреки че тази възможност съществува от 2008 г., малцина жители на квартала успяват да се възползват от нея преди 2017 г. Причините за това са: липсата на информация, невъзможност да осигурят необходимите документи, а също така и високата тръжна цена на земята, определена от независим лицензиран оценител.

В края на 2016 г. ромската неправителствена организация Сдружение „Организация ДРОМ“ в гр. Видин обявява кампания за получаване на траен статут на къщите. Според Закона за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията, параграф 124, в сила от 26.11.2012 г., построените преди 31.03.2001 г. сгради, за които няма строителни книжа, но са били допустими по действащите подробни градоустройствени планове и по правилата и нормативите, действали по време на извършването им или съгласно този Закон, са търпими строежи и не подлежат на премахване и забрана за ползване. в ромския квартал „Нов път“.

Кампанията има за цел да ускори процеса по откупуване на терени от общината от страна на ромските семейства, които имат построени къщи върху земята. Дейностите в кампанията включват разговори със семейства, които имат къщи в квартала, на които юристи от Организацията и представители на общинската администрация разясняват въпросите за статута на къщите и дават съвети на хората как да подготвят участието си търговете. Местна кабелна телевизия излъчва поредица от предавания, в които гражданите на кв. „Нов път“ получават подробна информация за възможностите за закупуване на земята под къщите и получаването на траен статут на постройките. Организацията оказва съдействие на семейства от квартала да се сдобият с необходимите документи за участие в търговете и да регистрират закупените поземлени имоти. Разяснителната кампания на „Организация ДРОМ“ дава възможност на много роми от квартала да се убедят в необходимостта от придобиване на траен статут на жилището си и да участват в търговете за закупуване на общинска земя.

Същевременно „Организация ДРОМ“ работи с общинската администрация и с общността при организирането на търговете за продажба на имотите, за да се предотвратят измами и опасността ромски семейства да бъдат лишени от единствените си къщи.

Разяснителната кампания на „Организация ДРОМ“ дава възможност на много роми от квартала да се убедят в необходимостта от придобиване на траен статут на жилището си и да участват в търговете за закупуване на общинска земя. В резултат на тази кампания се наблюдава повишено желание от страна на ромите да придобиват терените, на които са построени къщите им. Към 2018 г. 50 семейства са узаконили своите къщи, а други са в процедура на одобряване.

Регулация и законно застрояване на квартали с ромско население в Кюстендил, Пещера и Дупница

От 2014 г. Фондация „Тръст за социална алтернатива“ (ТСА) работи по програма „Градоустройство – печелим всички“, чиято цел е да разработи иновативни подходи за регулация и законно застрояване в обособените ромски квартали в градовете Кюстендил, Пещера и Дупница. Програмата предвижда изработване на подробни устройствени планове за отделните квартали, които се даряват на съответните общини, промяна на предназначението на земеделски земи и продажба на урегулирани поземлени имоти на нуждаещи се семейства с цел законно застрояване.

През м. ноември 2017 г. влиза в сила подробният устройствен план за кв. „Изток“ в гр. Кюстендил, който се простира на територия с обща площ от 282 дка, с повече от 6000 жители и нужда от благоустрояване. Планът, изработен с финансовата подкрепа на ТСА, обхваща цялата територия на кв. „Изток“ и включва общинската собственост, частните имоти, сградите, които са реализирани, както и дава възможност за реализиране на нови сгради. Сградите, които градоустройствено отговарят на нормативите, са запазени. Регулацията на кв. „Изток“ позволява по-нататъшни инвестиции за изграждане на инфраструктура и облагородяване на квартала.

Програмата се осъществява в партньорство с общинските власти в трите града. Това сътрудничество подпомага общинските администрации при изпълнението на правомощията им в сферата на градоустройството. Едно от главните постижения на Програмата в трите населени места е постигнатото съгласие с общинските власти, че построените вече домове на семействата в

ромските квартали могат да бъдат запазени при съблюдаване на съществуващите законови разпоредби и в съответствие с изискванията на международните норми за защита на дома на всеки човек. Премахването на постройки е крайна мярка, която може да се предприеме само за да се предотврати опасност за живота и здравето на техните обитатели или на други хора.

През 2017 г. програма „Градоустройство – печелим всички“ на Фондация „Тръст за социална алтернатива“ е отличена с награда в категорията „Изключителен принос“ на програмата „Устойчиви градове и населени места“, която се присъжда от Глобалния форум за населените места и се подкрепя от Програмата на ООН за околната среда. Наградата отличава организации от целия свят за приноса им към изпълнението на целите за устойчиво развитие на ООН.

И ромските жени и момичета могат

Работилници с млади ромски жени и момичета

Инициативата е реализирана от женското ромско сдружение „Хаячи“, гр. Нови Пазар - общностен център и е финансирана от Български фонд на жените. Реализирана е на територията на община Нови пазар, област Шумен за периода от 01.08.2018 до 31.03.2019 г. Женското ромско сдружение „Хаячи“, работи в добро сътрудничество с местната власт и всички институции, успешна е и робата с възрастното поколение жени по теми като ранните бракове и раждания. Дейностите се ръководят и реализират предимно от жени от общността като ежедневно се работи с училището, с всяко дете и семейство, които имат нужда, организират се извънкласни дейности, свързани с традициите и културата на общността. Изполва се индивидуализиран подход: работи се според спецификата на случая на всяко момиче, сключило ранен брак или застрашено от сключване на ранен брак.

Организирана е и работилница с младите ромски момичета с цел мотивиране за продължаване на образованието им. По-голямата част от младите ромки, които се включват в инициативите, искат да станат професионални гримьорки, фризьорки или маникюристи. В края на проекта се провежда маратон за представяне на трите професии с цел евентуално кариерно ориентиране на част от младите участнички.

Целта е да се провокират ромските жените и младите момичета да разберат, че животът им и бъдещето им зависи от самите тях и е в техните ръце, както и да се променят нагласите на жените и момичетата, които имат различен социален и икономически стандарт, но имат нужда от подкрепа, взаимно да си помогнат.

По време на реализиране на инициативите бяха променени нагласите на целевите групи едни към други и мотивирани неактивните жени и момичета да се включат в каузата, да се слоят с другите, да излязат от „своя кръг“. В резултат две от ромските момичета кандидатстваха в Шуменския университет и са студентки по специалностите социални дейности и педагогика.

Малките момичета пък се мотивираха да учат, следвайки примера на „каките“, а жените от маргинализираните семейства излязоха от къщи, мотивирани да се включат в курсове за квалификация и преквалификация. Някои от тях започват работа като озеленители към община Нови пазар от 01.04.2019 г. Но най-важната промяна е приемането на различието, неосъждането на другите, подкрепата. Групите работят заедно, споделят, говорят в рамките на ателиета и форуми, колкото и това да е трудно за жени и момичета с висок жизнен статус, задоволени материално, особено що се отнася до съвместната работа с представителки от маргинализираните семейства.

В резултат бяха мотивирани участниците от трите целеви групи да променят нагласите си, да успеят да пречупят в себе си насложеното във времето отношение към маргинализирани лица и лицата в неравностойно положение, да излязат от „черупката си“ и да разкрият своя потенциал.

Директните бенефициенти по проекта са представители на местните етнически малцинства: 29 жени, 10 жени от маргинализирани семейства, 8 жени от семейства с висок жизнен стандарт, 11 жени от традиционните семейства.

Конкретните ползи:

- Промяна на нагласите към представителите на другите етнически и социални общности;
- Промяна на нагласите относно образованието – включване в курсове за квалификация;
- Промяна на нагласите относно заетостта – осъзнаване на ползата от заетост и излизане от капсуловността, предизвикана от сепарацията в махалите;

- Чувство за значимост и важност сред представителките на ромската общност и маргинализираните семейства и чувство на равенство с представителките от другите групи;
- Подражание и старание да бъдат възприети добре другите участници /чисто облечени, сресани, изкъпани, усърдно се трудят по време на ателиетата и вземат активно участие в дискусиите/.

Инициативата привлича доброволци, които са приобщени към подготовката за седмицата за Международния ден на Ромите за подготовка на празника – за изработка на покани, поправка на костюмите на детския танцов състав и участие в танцовите трупи. Инициативите се осъществяват в партньорство с радио Шумен.

Прекратяване на маргинализиране на ромите чрез създаване на

модел за развитие на общността

Опитът на община Кюстендил

В ромския квартал в гр. Кюстендил живеят около 12 000 роми, които имат ограничен достъп до ресурси и услуги и вследствие на това страдат от типичните за маргинализираните общности проблеми: ранно отпадане от училище, безработица, здравословни проблеми, ранни бракове, престъпност, употреба на наркотици, проституция. Ръководството на общината планира да прекъсне поддържането на порочния кръг „бедност-необразованост-маргинализация-бедност“ като подобри жизнената среда на семействата, образованието на децата, осигури достъп до здравни и социални услуги.

Това става възможно в рамките на проект, който обединява опита, експертизата и ресурса на партньорите в проекта, за да изгради модел за успешно справяне с нарастващите социални проблеми в ромската общност, резултат от маргинализацията ѝ. В работата по проекта се включва и ромската, и българската общности, за да се адресират нагласи и предразсъдъци, поддържащи

изключването. Чрез проекта се подкрепя изпълнението на плана за намаляване на маргинализацията, като се развива набор от социални услуги и се създават условия за активно ангажиране на жителите от общността с местната политика. Проектът допринася и за процеса на деинституционализация като подкрепя най-уязвимите семейства, които без такава подкрепа често прибягват до институционална грижа за децата си.

Това се постига чрез:

- ✓ ангажиране на членове на ромската общност с оценката на потребностите на хората от общността и с оценката на промените в нея, резултат от проекта, изучаване на процеса на промяна;
- ✓ изучаване на причините за бедността и ефективността на интервенции за хора, живеещи в най-изолираните общности в ромското гето;
- ✓ оценка на обучителна програма за деца на възраст 3-5 години.

Прилагането на проекта допринася и за процеса на деинституционализация, като подкрепя най-уязвимите семейства, които без такава подкрепа често прибягват до институционална грижа за децата си.

В резултат се създава Модел за прекратяване на маргинализацията на роми, който да информира подобни процеси в други общности. Община Кюстендил създава в ромския квартал Образователен център за здравно и социално развитие. Центърът предоставя образователни и социални услуги и работи за превенция на изоставянето, подобряване на родителските умения и др.

Местни политики за участие и включване на ромите

Опитът на община Павликени

Павликени е община в селски район, със сравнително голям процент ромското население (по-специално сред децата и младите хора), изправено пред множество форми на изключване и

дискриминация. Ромската общност там се състои от четири различни групи, между които съществуват напрежения и противоречия. В Павликени са налице някои предпоставки за установяване на силни политики за интеграция на общинско равнище, като откритост на общинските власти, съществуването на Център за развитие на общността (ЦРО) и групи от ромски активисти, както и добре формулиран Общински план за интеграция на ромите. Въпреки това общинската политика за ромите не беше прилагана систематично, преди да започне проучването по проекта LERI.

Активистите роми, и по-специално общностните модератори, взеха активно участие в разработването на Общинския план за интеграция на ромите за 2015—2020 г., в който се съдържат ясни позовавания на възможни източници на финансиране, сред които нови програми, финансирани от ЕС. Планът за интеграция е с широк обхват и отразява проблемите, пред които са изправени ромите.

Междувременно общинската администрация е готова за взаимодействия с активистите от ромската общност и обсъжда сериозно техните предложения, но политиките за интеграция нямат необходимото финансиране и противоречията между различните групи роми им пречат да действат съвместно и отслабват гласа им, докато антиромски нагласи сред етническите българи съществуват и създават неблагоприятна среда за политиката за интеграция. В допълнение, ниското образователно равнище сред ромската общност (незначителен брой роми притежават диплома за висше образование) е също бариера, която спъва ефективната подкрепа от страна на ромската общност.

Важно събитие след местните избори през октомври 2015 г. беше избирането на трима роми за градски съветници. Един от тях бе избран за заместник-председател на градския съвет, а другите двама са ромски активисти, членове на ромската НПО „Амалипе“ и са силно ангажирани да работят за интеграцията на ромите. В заключение, налице са някои положителни предпоставки за разработване на общинска политика за интеграция на ромите в Павликени:

- ❖ активни групи роми (около ЦРО и ромската организация „Амалипе“),
- ❖ партньорство с общинските власти и местните институции (по-конкретно с училищата,

детските градини, общинската болница),

- ❖ общинските планове за интеграция на ромите,
- ❖ роми, които са градски съветници.

Същевременно община Павликени няма цялостна, добре разработена политика за интеграция на ромите, която да обхваща всички области. Само някои области бяха разработени с постигане на обществен консенсус — главно образованието и отчасти здравното обслужване. В други области няма никакъв напредък, докато някои обхващат само няколко пилотни инициативи. Това се вижда и в Общинския план за интеграция на ромите, в който има добре разработени глави за образование и здравеопазване и специална глава „Създаване на необходимите предпоставки за изпълнение на плана“ (предложена от местните ромски активисти), но недоразработени глави за условията на заетост и на живот.

Проучването по проекта LERI даде възможност да съществено да се допринесе за разработването на цялостна политика за интеграция на ромите на общинско равнище, както и за създаването на някои необходими предпоставки за осъществяването на тази политика. Това стана чрез:

- създаване на модели, които могат да бъдат продължени и възпроизведени за увеличаване на броя на здравноосигурените лица, за повишаване на участието в предучилищното образование, за увеличаване на процента на ромите с висше образование;
- създаване на партньорства и доверие между основните заинтересовани страни.

Основният партньор от ромска страна в Павликени е Центърът за развитие на общността (ЦРО). В този Център работят двама модератори на ромската общност с различни роли на посредници и още трима в местните клубове на околните селища (Батак, Върбовка и Бяла Черква). ЦРО е структура на ромската организация Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“ и е подпомаган от общинската администрация. Центърът бе създаден като място за среща на всички ключови заинтересовани страни в ромската общност: неформални лидери, активисти, жени, млади хора и градски съветници. В резултат Центърът има лидерска група, младежка група и женска група, които обединяват активистите на доброволни начала. С неформалните ромски лидери и повечето

влиятелни активисти се търси контакт и да се подхожда поотделно към всеки един от тях.

Общинската администрация е ключовият партньор извън ромската общност, тъй като тя има отговорности в областите на политиката за интеграция. Общинската администрация прилага интеграционни политики в образованието, по-специално в предучилищното образование, тъй като всички детски градини и начални училища са общински. Болницата в Павликени също е общинска. Тъй като Павликени е сравнително малка община в селски район и общинският съвет е основният работодател, тя има определена роля и в заетостта. Други местни институции също имат ключова роля - начално училище „Св. Климент Охридски“ и училище „Бачо Киро“. Що се отнася до предучилищното образование, ключови партньори са детска градина „Св. св. Кирил и Методий“ (в Батак), детска градина „Цветни сънища“ (Върбовка), детска градина „Атанас Неделчев“ (Бяла Черква) и детска градина „Буратино“ (Стамболово). Общинската болница в Павликени е основен партньор в здравното обслужване, както и местните общопрактикуващи лекари.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ОТ ЕВРОПА

Индивидуална и групова работа с етническите малцинства

Опитът на Чехия

Педагогически асистенти и учители за работа с деца с образователни трудности

В много училища в Острава, в които учат ромски деца, са назначени педагогически асистенти (които съвсем невинаги са роми), чиято основна задача е подпомагане на децата от уязвими социални семейства при справянето с трудностите, които срещат в училище. Те помагат на учителите за индивидуална и групова работа с учениците в зависимост от техните умения и постигнати резултати. Помагат и на учениците при овладяване на пропуснат или труден за тях учебен материал в редовната работа в час или в извънкласни занимания. Ръководят кръжоци или извънкласни

дейности, съобразени с желанията на учениците. Поддържат връзка с родителите за ограничаване на закъсненията и неоснователните отсъствия от училище на децата им, за преодоляването на образователни или поведенчески проблеми, във връзка с професионалната ориентация на учениците.

Близо 99% от учениците са роми, останалите обикновено са чужденци, най-често словаци. Училището е създадено да бъде мултикултурно – половината роми, половината чехи, но поради това, че тук работят ромски асистенти, училището става популярно главно сред ромите.

Работи се по три програми:

- общообразователна,
- за деца с леки ментални увреждания и
- за деца със слухови увреждания.

В училището работят седем педагогически асистенти, пет от тях са роми. Доскоро роми с основно образование можеха да стават педагогически асистенти, но вече повечето имат средно специално образование без матура или средно образование с матура. Всички задължително ходят на квалификационни курсове, предават курсова работа и полагат изпити. Важно е да имат практика, добри референции и специални умения. Някои имат много добри комуникативни умения и вършат чудесна работа с родителите. Една от асистентките е танцьорка и води курс по танци. Педагогическите асистенти работят в клас заедно с учителя при груповата и индивидуалната работа с децата. През междучасията следят за дисциплината. Когато някое дете отсъства повече или изостава в подготовката си, те търсят причината, ходят на посещение в дома, разговарят с родителите. Понякога детето се справя зле с учебния материал и трябва да взема допълнителни извънкласни часове. Педагогическият асистент обсъжда с родителите, установява какъв е проблема, разбира какво искат те за детето, и ако те също искат то да продължи да учи, асистентът договаря с тях да следят то да ходи на допълнителни занимания, да не отсъства безпричинно, да не закъснява, да подготвя домашните си. За децата, които не са успели да напишат домашните си са предоставени възможности да идват в училище един час преди началото на учебните занятия и да довършват подготовката си в училище. Доскоро Министерството на образованието покриваше

изцяло заплата на педагогическите асистенти, но в следствие отпуса само 70% от заплата. Останалите 30% трябва да бъдат осигурени от бюджета на училището. Затова се кандидатства за финансиране по различни програми за извънкласни занимания. Всеки асистент, както и учителите, води кръжок, танцов състав, някакви извънкласни дейности. Асистентите работят с децата от първи до девети клас. В едно от средните общообразователни училища в Острава е създадена възможност за професионално образование на ученици за помощник учители – двегодишен курс по „Педагогика за помощник - учители“ завършващ с изпит. Ако този изпит бъде положен успешно, учениците могат да продължат с друг тригодишен курс по „Педагогика за помощник - учители“ завършващ с матура и даващ възможност за продължаване на образованието в колеж или университет.

Осигурен достъп до медицински грижи за всички граждани

Независимо от съществуващите проблеми в здравното обслужване, впечатляващ факт е, че 97 % от жителите на Острава са здравно осигурени. Изключение правят най-често емигранти, повечето от тях – словашки роми, които нямат жилища и са здравнонеосигурени. Общината е назначила един общопрактикуващ лекар за да обслужва пациенти без здравни осигуровки. В Чехия не се установява значим проблем със здравното осигуряване, като повече от 90 % от населението е здравно осигурено. В този контекст са наложителни законодателни промени у нас, които да осигурят достъп до здравната система на всички социално слаби индивиди. Добра практика на община Острава е финансовото обезпечаване от общината на общопрактикуващ лекар, който безплатно да преглежда и лекува здравнонеосигурени лица - така всички жители имат осигурен достъп до медицински грижи.

Механизъм за своевременна защита на жертвите на домашно насилие

Чехия е въвела механизъм за своевременна защита на жертвите на домашно насилие. Специален Закон № 135/2006 за защита срещу домашно насилие овластява полицията да отстрани извършителя на домашно насилие от жилището за 10 дни, както и да издаде заповед, забраняваща на извършителя да осъществява контакт със застрашено лице или да влиза в неговото жилище. Гражданския съд може да продължи срока до една година. В чешките градове има кризисни

центрове, неправителствени организации и достатъчен брой подслони за жертви на домашно насилие. Съществува общ стандарт за защита и безопасност на жертвите на домашно насилие, както и стандарти за защита и безопасност на жертви с висок риск от насилие от интимен партньор, които са под формата на специални писмени указания. Партньори при осъществяване на междуинституционалното сътрудничество са полицията, съдебната система, кризисните центрове и службите за закрила на детето.

Приватизацията на общински и ведомствени жилища за решаване на жилищните проблеми на ромите

В Острава търсят други начини за решаване на жилищните проблеми на ромите след приватизацията на обитаваните от тях общински и ведомствени жилища от няколко големи фирми за недвижима собственост. Местните органи на властта съвместно с ПРООН и Световна банка са изпълнили програма за реновирането на тези стари сгради с пари от структурните фондове на ЕС. Няколко неправителствени организации предлагат под наем жилища и социални услуги на ромски семейства в много тежко състояние. Парите за наем също са осигурени от структурните фондове на ЕС. Жилищата може да са общински, предоставени на НПО, която се грижи за тяхното опазване и поддръжка и която ги преотдава на социално слаби семейства, предимно роми. Някои НПО са успели да закупят част от жилищата, които предоставят на роми, а друга част са социални. В повечето случаи големите фирми за недвижимо имущество – новите собственици на недвижима собственост, учредяват свои неправителствени организации, на които предоставят част от жилищата за преотдаване на роми. Условието за предоставяне на такива жилища са няколко, но три от тях са задължителни:

- кандидатстващото семейство да има препоръка от социален работник;
- кандидатстващото семейство да има писмено предупреждение от Агенцията за закрила на децата, че ако не уреди жилищните си проблеми, децата ще бъдат отнети и отпратени в институция;
- кандидатстващото семейство да подпише договор за спазване на условията за поддръжка на жилището и плащането на текущите сметки, както и че ще ползва социалните услуги на

организацията, която му преотдава жилището.

Кандидатите за социално жилище са класифицирани в три групи. Тези в трети стадий са бездомници, живеещи на улицата или в незаконно окупирано жилище, или живеещите в общежития и апартаменти, чийто договор изтича и не се подновява от собственика или управляващия имота, най-общо – хора, търсещи подслон. За да се подобри състоянието им, НПО предлагат втория стадий: да подпишат договор с организация, предлагаща жилищни услуги за пре-наемане на апартамент, управляван от НПО и за ползване на социалните услуги, които те предлагат в срок от една година. Социално уязвимите роми получават под формата на социални плащания от Бюрата по заетостта необходимите средства за наема и за битовите сметки, с които заплащат на организацията. Те договорят със същата НПО социалните услуги, които ще получават (управление на домашния бюджет, превенция на задлъжняване, юридически консултации в случай на дългове, поддръжка на жилището, търсене на работа, образователни услуги за тях и децата и др.). Социалните услуги се предоставят от лицензираните НПО, а средствата за заплатите идват главно от Европейски фондове и в много по-малка степен – от общинския бюджет. При спазване на всички условия в договора, неправителствената организация, лицензирана да предлага жилищни услуги, може да предложи най-изгодният стадий – първи, при който наемателят продължава договора с НПО при сходни условия (броят на предоставяните социални услуги е намален, но оставя условието наемателят да сътрудничи на социалния работник и да ползва социални услуги) или подпомагане на семейството да намери жилище на свободен наем – евентуално в етнически смесен регион (обикновено в случаите, когато семейството няма дългове и поне един от възрастните работи).

В близост до кв. Лисцина е разположено експериментално смесено селищеот роми и не-роми. Селището се състои от фамилни къщички, в които живеят 30 семейства (десет ромски, десет чешки и десет смесени), общностен център, детски площадки и спортни съоръжения. Е осъществено с финансови средства на ЕС и католическата фондация „Каритас“ и струва 70 млн. CZK. В него работят социални и общностни работници от „Каритас“ и от НПО *Vzájemné soužití*. Бъдещите ползватели на жилищата са участвали в изработването на дизайна на къщичките, зелените площи, културния център и спортните съоръжения. Активистите от *Vzájemné soužití* са настоявали безработните роми да бъдат наети от строителната фирма, но в последна сметка са успели да настанят на работа докато

траят строителните дейности само седем мъже. Построяването на селището е срещнало силни съпротиви и дори са правени опити за неговото проваляне. Един от най-драматичните моменти настъпва, когато полуготовите къщички са оставени месеци наред да пустеят без охрана или наблюдателни съоръжения. Тогава активистите на Vzajemné soužití организират охраната на строителния обект, в която доброволно участват мъже от семействата, които очакват да се настанят в тях. Обитателите на селището изграждат свой Съвет, 7 от членовете на който са роми, който взема решения по всички жилищни и междусъседски проблеми на семействата, живеещи там. Първоначално сред обитателите е царяло недоверие и апатия, че могат сами да планират действията и живота си. Извършена е огромна общностна работа, за да бъдат подготвени да поемат в свои ръце отговорността за опазването на жилищата, направата на градинки, повишаването на училищните аспирации на децата и семействата им, намирането на работа на възрастните – т.е. поемането на отговорност за тях самите и децата им. „ Не е нужно непременно да даваш все повече и повече пари – така можеш да развиеш клиентелизъм. Нужно е да им вдъхнеш увереност, че могат сами да направят живота си по-добър, да им посочиш как, да им дадеш достъп до ресурсите, да ги окуражиш, да повдигнеш самоуважението им. Това се постига само с общностна работа. ” споделя председателят на НПО Vzajemné soužití.

Социални дейности, засилващи връзката на училището с родителите

Опитът на община Гент, Белгия

Училищните медиатори в Белгия се различават по функциите си от помощник-учителите роми в България. Те не са ангажирани с подпомагане на децата при овладяването на учебния материал. Ако детето има пропуски в усвояването на учебния материал поради отсъствия или поради други причини, то може да разчита на учители, които да му помогнат да ги преодолее в допълнителни извънкласни занимания – това е ангажимент на училището. Училищните медиатори са посредници между училището и семейството. И те, като социалните асистенти, посещават семейството, ако детето отсъства, или ако не проявява достатъчно усилия за овладяване на учебния материал, или ако нарушава дисциплината в клас, или ако проявява агресия към другите, или апатия – при всички случаи, когато учителите и психолозите преценят, че е необходима намесата и по-стриктния

контрол на родителите за преодоляване на криза или проблем на детето. Целта им е да изяснят проблема и да ангажират родителите за неговото решаване. Училищният медиатор трябва да засили мотивацията на родителите да следят за училищните успехи и проблеми на детето, да им помогне да повишат aspirationите и очакванията за развитието на собственото им дете. Работят за вменияване на отговорност от страна на родителите. Помагат им да разберат какви са правата, отговорностите и задълженията им. Понякога няма позитивен резултат от работата им. Те могат да работят само ако взаимно уважение и поемане на отговорност от двете страни. Понякога се оказва, че семейството има множество нерешени социални проблеми – липса на работа и постоянни доходи, дългове, бедност, жилищни проблеми, алкохолизъм на родителя, семейно - 100 - насилие, болести – на детето или на друг член на семейството. Училищният медиатор не решава тези проблеми, но насочва родителите към различни институции и служби, които да им помогнат. Училищният медиатор помага на училището да се адаптира по-добре към очакванията на семействата на емигрантите. Те се опитват да обяснят на директора и учителите как могат да подобрят някои условия, за да направят училището по-привлекателно за ромските деца, например. Подкрепят училищните екипи с информация за ромите и тяхната култура. Повишават интеркултурните знания и умения на училищния персонал. Мотивират учителите да работят за повишаване самооценката на ромските деца. Помагат за преодоляването на недоразумения. Помагат на учителите и социалните асистенти да осъществят контакт с родителите, защото те често не знаят фламандски или френски – тогава медиаторът превежда и облекчава контакта, който би могъл да се провали поради непознаването на културните особености на ромските родители. Главната функция на медиатора е да подпомага комуникацията между родителите и учителите/социалните асистенти/представителите на други институции. Той не отнема функциите на останалите социални работници, а им помага. Понякога в училище след редовната родителска среща те организират допълнителни срещи за ромските родители: за да предадат точно информацията, да преведат думите на учителите, да помогнат на родителите да разберат регламентите и изискванията към всички ученици.

Доброволна работа за решаване на етнокултурните и социални

проблеми

Фламандският опит

Повишаване лингвистичната компетентност на децата на емигрантите

Доброволци към няколко неправителствени и частни организации помагат на деца от ромски или мигрантски семейства за по-бързото овладяване на фламандски език и за преодоляването на трудностите при самоподготовката на детето поради недостатъчното владееене на езика. Много често те отиват в дома на детето и му помагат при подготовката на уроците или написването на домашните, защото родителите обикновено също не са в състояние да му помагат.

Началото на тази практика са положили студенти, докторанти, които се занимават с проблемите на емиграцията и емигрантите или пенсионирани учители. Скоро е станало очевидна ползата от тяхната дейност и само през 2012 г. една неправителствена организация в Гент е назначила 60 нови доброволци за осъществяването ѝ.

Социални асистенти и работници на улицата - тяхната задача е да анализират проблемите и факторите, водещи до неизвинени отсъствия на ромските деца от училище, да уведомят родителите за тях и за последиците, ако не се вземат мерки. Те целят ангажирането на родители, психолози, учители, социални работници, лингвисти, лекари и други специалисти за решаване на проблемите, пречещи на детето за овладяване на учебния материал или демотивиращи го да ходи на училище.

Програма за интеркултурни посредници

Опитът на Белгия

Белгийското мултикултурно общество е реалност. Все повече чуждестранни клиенти използват здравните служби и очакват добро лечение. За да им се осигури равен достъп до здравни грижи и първокласно лечение, здравните служби се нуждаят от допълнителна експертиза. Етническите малцинства не винаги могат да разкажат добре оплакванията си. От друга страна медицинския персонал също се нуждае от известно разбиране на културните особености и бариери на пациента да се лекува адекватно. Мобилизирането на интеркултурните посредници в здравеопазването осигурява решение на тези ситуации. Интеркултурните посредници работят в полза на клиента и осъществяват мост между медицинския персонал и чуждестранните пациенти/клиенти. Те подобряват разбирането между двете страни като осигуряват максимално добър превод. Тук не е важен буквалния превод, а по-скоро цялостния контекст на дадена ситуация. Интеркултурните медиатори правят така, че двете страни да разберат смисъла на съобщенията си. В същото време те обучават имигрантите да се запознаят със здравната система и да намерят достъп до здравни грижи. Удовлетворението на пациента/клиента е универсална база на всяка здравна интервенция. Подобряването на комуникацията чрез интеркултурните посредници допринася за по-голямата удовлетвореност на пациентите.

Първата програма за интеркултурни медиатори за имигранти във Фландрия и Брюксел е разработена от Центъра за здраве и етнически малцинства (ЦЗЕМ). Това е неправителствена организация, състояща се от интердисциплинарна група от изследователи и лекари ординатори с експертиза в областта на етническите малцинства и здравето. Програмата е финансирана от няколко фламандски и брюкселски министерства и е въведена практически от неправителствената организация „ФЦИМ“ (Фламандски център за интеграция на мигрантите) и от „РИЦФБ“ (Регионален интеграционен център Фойер – Брюксел).

Основната цел на Програмата за интеркултурните посредници е да се подобри качеството на здравните грижи на пациентите, принадлежащи към етническите малцинства. Чрез подобряване

на комуникацията между медицинските специалисти и пациентите от малцинствата се цели да се подобри незадоволителния здравен статус на тези групи. Интеркултурните посредници играят четири роли, описани от Kaufert и Koolage (1984).

- *Превод* - интеркултурните медиатори действат като преводачи. Те трябва да превеждат на пациента и медицинските специалисти, като се съобразяват с културната специфика и нивото на образованието на пациента. Това може да означава, че медиаторът се нуждае от повече думи, за да преведе медицински термин на пациента, когато някои медицински термини не съществуват в езика на пациента или образованието на пациента е твърде ниско, за да ги разбере. Важно е да се използва опростен език. От друга страна медиаторът трябва да помоли медицинските специалисти за по-достъпно обяснение на значението на медицинските термини и за отговори на въпроси на достъпен език, за да може до пациентите да достигне точна информация.
- *Осигуряване на информация* - интеркултурните медиатори осигуряват информация на здравните специалисти относно езиковите и културалните фактори, които могат да повлияят поведението на пациентите, а по този начин и процеса и изхода от медицинската интервенция. Те също осигуряват информация на пациентите за различни аспекти на „биомедицинската култура“ (обясняват биомедицински понятия и процедурите в здравните заведения, провеждат здравно образование).
- *Консултиране* - консултирането се осъществява между медицинския специалист, интеркултурния медиатор и координатора. Това означава, че необходимата информация за специфичната ситуация трябва да е налице предварително и че е постигнато съгласие по отношение на медиацията.
- *Застъпничество* - интеркултурните медиатори могат да се „застъпват“ за пациенти, принадлежащи към етническите малцинства при определени обстоятелства. Те могат да спорят в полза на пациента, да защитават неговите интереси и да предпазват от зависимост. Възможно е в някои случаи да имат мнение, противоположно на това на медицинските специалисти.

- Защитаване правата на пациента - медиаторът трябва да защитава правата на пациента през цялото време, но също и на общността, в която работи.
- Здравно образование - медиаторът организира образователни сесии за отделни индивиди или групи от хора, принадлежащи към етническите малцинства, свързани със здравни въпроси, профилактика, ваксинации.

Около 50 представители на етническите малцинства и мигранти са били регистрирани като интеркултурни посредници. През първата година са били обучени интеркултурни посредници главно от марокански, турски и италиански произход, тъй като тези етнически малцинства са били най-значимо представени във фламандско-говоряща Белгия (около 40 000) и с тях е имало най-много проблеми в комуникацията. Всички интеркултурни посредници са жени. Те били разделени в четири регионални групи (Антверпен, Лимбург, Източна Фландрия и Фламандско говорещ Брабант).

Регионални координатори извършват мониторинга по проекта. Те са отговорни за определяне на задачите и методическото ръководство и са ангажирани в обучителната програма, в практическото обучение и работата в училищата. Те също поддържат контакти със здравните заведения. Проектът по-късно е под супервизията на медицински и образователен координатор. След завършване на тяхното обучение, те са на разположение на здравни служби и отделни медицински специалисти в профилактичния и лечебния сектор, амбулаторно и в болниците. Тригодишно обучение е осигурено в светлината на образование за социална промоция. Медиаторите посещават курс „Интеркултурна работа“ един ден седмично. Медиаторите са назначени чрез различни организации и/или в различни сектори, като болници, ПМЦУ (профилактични медицински центрове за ученици) и “Kind en Gezin”. Програмата е организирана от Фойер в Брюксел. Комисията на Фламандската общност оценява значението на интеркултурните медиатори и одобрява продължение на Програмата. В момента работят интеркултурни посредници от турски, марокански, италиански, румънски, руски, китайски, арабски, берберски, сръбски, албански и ромски произход.

Основните дейности се осъществяват в болниците и училищата. Някои медиатори работят и с

общопрактикуващи лекари. Един интеркултурен посредник работи с шест семейни лекари, две медицински сестри, трима психолози и един диетолог. Спомагат за решаване на конфликти между лекари и пациенти. В училищата присъстват на родителски срещи и превеждат на родителите. Провеждат здравно образование на родителите. При раждане на ново дете медицинска сестра и медиатор посещават семейството. Подпомагат хора с увреждания при подготовка на документи или за намиране на специално училище за деца с увреждане. Посещават бежански лагери, като съпровождат медицински екипи. Други институции, с които работят са центровете за психично здраве, консултациите по майчино и детско здраве, службата за ваксинациите, комисията за защита срещу дискриминация, социални и юридически служби. Един път месечно Министерство на здравеопазването организира общи срещи на интеркултурните посредници с цел обмяна на опит и подобряване на комуникативните способности.

Чрез Програмата са постигнати редица цели, а именно:

- Обучение на слабо образовани хора;
- Въвеждане на нова професия на пазара на труда;
- Подобряване на здравните грижи за етническите малцинства.

Проведеният мониторинг на Програмата от независима институция потвърждава, че въвеждането на интеркултурните медиатори е повишило качеството на грижите и улеснило обмяната на точна и подробна информация между медицинските специалисти и пациентите, а също е повишила културната компетентност на здравните институции, които са станали по-чувствителни и поподготвени. Това води до по-добри резултати от здравните грижи и по-висока степен на удовлетвореност на пациентите. Като цяло пациентите от етническите малцинства са получили по-добър достъп до здравните заведения. Във всички държавни болници в Брюксел и Фландрия работят интеркултурни посредници и има омбудсмани. Нито един пациент с възникнал здравословен проблем не се връща от болничните заведения, независимо от здравноосигурителния им статус. Пациентите се приемат за лечение безотказно. Интеркултурните посредници и омбудсмана изясняват социалния статус на пациентите, а в

случаи на социално слаби и неплатежоспособни пациенти, подготвят писма до социалните служби, които заплащат лечението.

Мерки за борба с насилието срещу жени

Опитът на Швеция

Много от законодателните мерки за борба с насилието срещу жени са приети в Швеция много по-рано, отколкото в други европейски държави. Семейното изнасилване е било обявено за наказуемо деяние в Швеция още през 1965г. Създадена е широка мрежа от приюти за жени - жертви на насилие. На 1 юли 1998г. е въведен нов вид престъпление, което се причислява към домашното насилие, а именно: „грубо нарушение на неприкосновеността на жена“ и обхваща извършено от мъж деяние като: нападение, заплаха или принуда, сексуално насилие или блудство, сексуална експлоатация срещу жена, която е била негова съпруга или партньорка.

От страна на националния координатор за домашно насилие са предложени нови конкретни мерки и практики на регионално ниво с цел осигуряване на своевременна и ефективна защита на жертвите, а именно:

- създаване на оперативни работни групи срещу домашното насилие във всяка община, в чиято работа да се прилага междуинституционално сътрудничество;
- специални координатори по защита, като има отделни;
- детски координатори за деца, които са жертви на домашно насилие и др.

Понастоящем шведското правителство обръща специално внимание на децата – жертви на домашно насилие или които живеят в семейства, където се извършва насилие, като се прилагат конкретни мерки за тяхната защита, като незабавно започване на разследване от Комисията за социално подпомагане, когато узнае за случай на детежертва или свидетел на насилие. При прилагане на мерките за защита на детето следи за тяхното изпълнение 6 месеца.

Като страна, ратифицирала Истанбулската конвенция, Швеция се съсредоточва и върху задължението си за разработване на специални програми и спрямо извършителите на домашно насилие, като се прилагат следните мерки:

- разработване на полицейски методи за предотвратяване на повторно извършване на домашно насилие,
- разработване на специални програми за терапия на извършителите на насилие,
- създаване на национална телефонна линия,
- предприемане на законодателни мерки за задължаване на комисиите за социално подпомагане да предлагат на извършителите на насилие помощ, насочена към промяна на поведението,
- увеличаване размера на санкциите на нарушения на заповеди за преустановяване на контакт с жертвите, като се увеличи срокът на действие на тези заповеди при съвместни жилища.

Мрежа от центрове за намеса – подслони и кризисни центрове

Опитът на Австрия

Австрийският закон за защита от насилие е един от най-старите, влиза в сила на 1 май 1997г. и служи като модел при разработването на правна рамка в други европейски държави и като модел на добри европейски практики. Създадена е бърза и ефикасна защита на жертвите на домашно насилие посредством установяването на широки 21 правомощия на полицейските органи. Регламентирани са мерки за защита като:

- заповеди за извеждане на извършителя от обитаваното с жертвата жилище,
- издаване на временни разпореждания за ограничаване на достъпа до жилището,
- създаване на центрове за намеса, предлагащи безплатна правна консултация и безплатна подкрепа на жертвите по време на съдебното производство.

В Австрия функционира утвърдена мрежа от центрове за намеса – подслони, кризисни центрове, които са създадени по американски модел за намеса и имат ключова роля при първоначална подкрепа на жертвите на насилие. Характерна за Австрийския модел за борба с насилието е, че той се фокусира основно върху полицията и намесата на съда. Австрийската полиция разполага със специализирани офицери по домашно насилие. От 2010г. в МВР съществува специализирана програма за жертви на домашно насилие с висок риск. Ангажираните институции са длъжни да разпознават жертвите с висок риск от полово обусловено насилие от интимен партньор и да правят оценка на риска с цел прилагането на изготвени стандарти за защита и безопасност на жертвите при високорисковите случаи.

Служителят по случая, основавайки се на личния контакт с жертвата, писмени доклади, доказателствата от местопрестъплението, информация от центрoвете за защита /подслони за жени, кризисни центрове и т.н/ преценява дали жертвата е с висок риск и я насочва към програмата. В процеса на работа по програмата се осъществява сътрудничество между съдебната система, полицията, кризисните центрове, здравните служби и други институции.

През 2006г. е приет закон срещу дебненето, въведена е безплатна психологична и правна помощ по наказателни дела, инкриминирано е деянието „опасна закана“, съставляващо престъпление от общ характер. От 2009г. в прокуратури с над 10 прокурора работят специализирани прокурори по домашно насилие, осигурена е безплатна психологична помощ по граждански дела на жертвите на насилие. Бъдещите съдии и прокурори са длъжни да имат 14-дневен стаж в център за подкрепа на жертви /кризисен център/, както и да придобият знания относно домашното насилие, включително и за оценка на риска.

Ранна превенция на полово обусловеното насилие

Опитът на Нидерландия

В законодателството на страната е дадено по-широко определение на деянието „сексуално насилие“, в сравнение дори с Истанбулската конвенция. То обхваща както изнасилването, така и нападението, като съществуват специални законови текстове, обхващащи деяния като: похотливи актове, порнография, проституция с непълнолетни, съблазняване на лица под 16 години с цел сексуален акт, както и изнасилване на съпругата в рамките на брака. Злоупотребата с власт или злоупотреба с доверие с цел сексуален контакт също е криминализирано деяние в Холандия. Тук се включват и сексуални контакти с участието на непълнолетни низходящи, включително доведени/приемни деца, както и сексуални контакти на учители с ученици, както и такива на работодатели или ръководители с подчинените им 23 служители /работници, или сексуални контакти с възрастни хора, които по някаква причина са в положение на зависимост с извършителя. Холандското правителство набляга също така и върху ранната превенция на полово обусловеното насилие чрез ранно образование и обучение, като установява добри практики още от началното до висшето училище с изпълнението на проекти, даващи и разширяващи познанията на учениците относно половото равенство и зачитането правата на жените и момичетата в личния и обществения живот, както и правото им на равни възможности за професионално реализиране на пазара на труда.

Консултантски центрове за жени

Опитът на Германия

В Германия инфраструктурата на услугите в подкрепа на жените в случай на насилие е много добре развита. Изградени са стотици подслони за жени, защитени жилища, кризисни центрове за жертви от домашно насилие, женски горещи телефонни линии, служби за жени имигрантки,

както и специални консултантски центрове за жени, подложени на сексуална злоупотреба в детството си. Съществува Национална асоциация за програми за консултиране на жени при кризи от изнасилване – „Жени срещу насилието“. Повечето от членовете на това обединение са неправителствени организации. През годините тези организации са развили такова високо ниво на компетентност в консултантските си умения, че предоставят и обучения на други институции и експерти. Тези организации играят решаваща роля в областта на образованието, информацията и превенцията на насилието, както и в предприетите законодателни реформи. В Германия има развит механизъм на сътрудничество на регионално ниво между полицията и съдилищата относно високорисковите случаи на сексуално и физическо насилие. Разработени са и стандарти за медицинско обслужване на жертви на домашно насилие, така че лекарите трябва да знаят как да откриват дали техни пациенти са жертви на насилие. Стандартите представляват систематична рутинна процедура-скрининг, извършвана от лекарите с оглед идентифициране на жертвите на домашно насилие в спешните отделения. Това обхваща и изготвяне на документация с цел използването и в съда, по този начин на жертвите се предоставят и интегрирани медицински услуги.

Практически модел за превенцията на домашното насилие

Опитът на Великобритания (Англия и Уелс)

В Обединеното кралство – в Англия и Уелс има изграден добър практически модел по отношение на превенцията на насилието над жени и домашното насилие. Една от тях е 24 Асоциацията на висшите полицейски служители / АСРО / с основна задача превенция и разследване на престъпления, както и осигуряване на необходимата подкрепа за обществото, тъй като полицията е важна част от наказателната система. При сигнал за случай на домашно насилие, полицията е длъжна да разследва случая и да извърши арест, ако има достатъчно основания за това. В спешни случаи, характеризиращи се с висок риск относно жертвите, процесът става неформален и се правят обсъждания по телефон, за да се действа гъвкаво и

решително. Полицията работи в тясно сътрудничество и с останалите части на наказателната съдебна система, по-специално с Кралската прокуратура, Пробационните служби и Администрацията на затворите. Кралската прокуратура изготвя обвинения по разследваните от полицията случаи. Когато полицията има основателно предположение, че заподозреният е извършил домашно насилие, следва да отнесе случая до прокурор, който ще вземе решение дали да обвини посоченият нарушител в престъпление. Има създадени специализирани съдилища по домашно насилие. В тях работят специално обучени магистрати и прокурори. Разполагат и с отделни обособени входове, изходи и чакални за жертви и извършители, специални екипи, които подпомагат и оказват помощ на свидетелите и/или жертвата. Предприемат се специални помощни мерки:

- екрани в съдебни зали,
- производство при закрити врати / особено в случаи на сексуално насилие/,
- представяне на доказателства чрез посредник,
- представяне на доказателства чрез видеовръзка на живо,
- предоставяне на доказателства от изявления на видеозапис.

Съдът може да издаде освен съдебна заповед и други задължителни мерки, а именно:

- заповед за необезпокояване,
- заповед за настаняване, по силата на която извършителят трябва да напусне имота, в който живее и няма право да се връща и дори да се опитва да се връща,
- заповед да се доближава на определено разстояние,
- заповед за въздържане от насилие,
- предоставяне на услуги в общността,
- налагане на санкции и глоби,
- принудително задържане.

Друга служба за превенция на домашното насилие е Националната пробационна служба, която е част от Националната служба за надзор на нарушителите. Те работят за намаляване на въздействието на престъпленията върху обществото и особено върху жертвите, засегнати от тежки насилствени или сексуално насилствени престъпления и изпълняват условията на издадените съдебни заповеди и за освобождаване.

Съдебните служби за подкрепа и консултиране на деца и семейства следят за интересите на децата, включени в семейни процеси. Те работят с деца и техните семейства като дават становище в съда относно защитата на интереса на конкретните деца. Тя е независима от другите служби, включително от закрила на детето, но работят по правилата и под ръководството на семейните съдилища. Ролята на тази служба, включително и при случаи на домашно насилие е:

- защита и подкрепа за благоденствието на децата,
- дават становище на семейните съдилища,
- правят предложение децата да бъдат представлявани,
- предоставят информация, съвет и подкрепа на децата и семействата им.

Роля при превенция и оценка на високорисковите случаи на домашно насилие имат и Отделът по здравеопазване и индивидуални кралски колежи. На местно ниво съществуват Услуги за деца и млади хора като местни служби, които прилагат политиката на местната комисия за опазване на децата. Отделът на общностите и местното самоуправление във връзка с решаването на проблеми свързани с насилие оказва съдействие за жилищно настаняване и подкрепа при жилищни проблеми.

Има и независими консултанти по домашно насилие, които следят за безопасността на жертвите във висок риск от увреждане от интимни партньор, бивши съпруги, членове на семействата и за безопасността на децата. Консултантите работят с клиентите от момента на насилието с оглед изготвяне на оценка на нивото на риска, както и разработване на план за безопасност, който включва действие на местното Междуведомствено съвещание за оценка на

риска, както и санкции и други способности чрез гражданските и наказателните съдилища, възможности за жилищно настаняване и достъп до услуги, чрез други организации. Консултантите получават специално акредитирано обучение и имат национална призната квалификация. Интересна добра практика в областта най-вече на превенцията на тежките случаи на домашно насилие, е ролята на местните Междуведомствени съвещания за оценка на риска / MARAC /, които са широко разпространени в цяла Англия и Уелс. Служби, които участват в тези съвещания са полиция, пробационна служба, службите за услуги за деца, службите по здравеопазване.

Модели за улесняване на достъпа на ромите до системата за

здравна помощ

Опитът на Испания

В Испания успешно са приложени модели за добра практика за работа с ромското население в сферата на здравната грижа. Това са дейности, предназначени да улеснят достъпа на ромите до системата за здравна помощ и да ги задържат в системата, доколкото е необходимо, като така допринасят за намаляване на здравното неравенство и предотвратяване на възможни конфликти.

Межкултурното посредничество (медиация) може да бъде считано за източник на увеличаване на ползите от здравната системата. Неговите техники и работни методологии осигуряват успех на

Проект на мадридската клиника „Сан Карлос“ – „Информационно пространство“, е допринесъл за значително подобрене на процеса на приемане и информиране на постъпващите в болницата пациенти от различни етнически групи. Той е насочен по принцип към населението като цяло, но е особено полезен при хора, принадлежащи към етнически и културни малцинства. И в двата случая този опит е доказал, че е възможно да се приложат специфични

дейности в сферата на здравните услуги, които да допринасят за равни здравни възможности за етническите малцинства като:

- *Межкултурна медиация* - е наличен ресурс за индивидите от различни култури и служи като мост за промотиране на конструктивна промяна в межкултурните взаимоотношения.

Основна цел на медиацията във взаимоотношенията между културално различаващи се индивиди е да предотврати културални конфликти като подпомага разпознаването на различията, изглажда „неравностите“ във взаимоотношенията между страните, поощрява общуването и взаимното разбиране, обучава в и развива техники за съвместно съществуване, търси алтернативни стратегии за разрешаване на културално обусловени конфликти и участие на общността.

Могат да се разграничат три типа межкултурна медиация:

- *Превантивна медиация*: целта е да преодолее несъответствието и да улесни комуникацията и разбирането между хора или групи с различни културални принципи;
- *Рехабилитираща медиация*: използва се за нормализиране и разрешаване на межкултурни конфликти.
- *Трансформираща медиация*: предполага процес, при който превила, обичаи и индивидуални гледни точки се изоставят, за да се установи нови вид взаимоотношения и дружелюбни връзки между различни култури.

Професионалната медиация - е средство, което преодолява несъответствието между ромската общност и основното население, за да промотира конструктивна промяна във взаимоотношенията между тези две страни. Следователно тя е процес, а не начин за „гасене на пожара“, когато възникнат конфликти.

Налице е широко разпространено непознаване на възможностите и ползите от межкултурната медиация в контекста на здравната помощ. Здравното образование и достъпът до здравни служби обаче, са една важна област за интервенция от страна на

медиаторите.

- Следните задължения са част от медиацията в ромската общност в областта на здравната грижа: Повишаване на привличането на ромското население.
- Опознаване на наличните нужди.
- Улесняване на общуването между здравните професионалисти и ромската общност чрез промотиране на достъпа до служби.
- Преодоляване на културните бариери.
- Съветване на ромите, потребители на здравни услуги за това как най-добре да се отнасят към здравните служители.
- Съветване на здравните професионалисти за това как подобаващо да отговорят на нуждите и интересите на ромското население.
- Промотиране на укрепване на общността.
- Предоставяне на персонална подкрепа на роми, потребители на услуги.

Ползите от межкултурната медиация се отнасят както за професионалистите, предоставящи здравни услуги, така и за ромското население като потребител на тези услуги.

За професионалистите, предоставящи здравни услуги:

- Повишени междуличностни отношения чрез преодоляване на бариерите в общуването.
- Подобрена интерпретация и разбиране на някои културални насоки, например в случаите с ромски девойки или вдовици.
- Предотвратяване на появата на конфликти в определени ситуации, например при смърт на някой ром.
- По-добри резултати при лечение и медицински предписания.
- По-ефективни превантивни и здравно промоционни програми.

За ромското население

- По-доброразбираненадиагнозите и лечението, което повишава успешността на лечението.
- Допринася за по-добро разбиране на правилата и процедурите на здравната система.
- Допринася за стандартизиране на ползването на здравни услуги.
- Създава чувство за по-голяма сигурност и доверие в здравните институции и техните служители.

Фактът, че медиаторът е ром, прави интервенцията много по-ефективна. Макар това да не е задължително условие, важно е да се отбележи, че този факт има следните преимущества: осигурява достъп до хора, до които иначе системата не би достигнала; подпомата преодоляването на несъответствията и създава доверие, което позволява на ромите да говорят за своето положение свободно и разбираемо, като в същото време опитът и действията на медиатора служат като модел за връзка. Използването на пилотния опит за межкултурно посредничество в болници и служби за първична медицинска помощ би дало възможност да се работи с ромското население в следните области:

- Здравно образование;
- Правилно използване на службите за здравна помощ;
- Подобряване на отношенията между здравните работници и пациентите роми;
- Предотвратяване на евентуални конфликти.

Мадридската болница „Сан Карлос“, в качеството си на обществена служба, отговаряща на нуждите на пациентите, реформира информационната си служба и реорганизира процесите и задачите, които касаят тази дейност. Целта е да се приложи система, която да отчита неинформираността на потребителите и да разрешава техните проблеми относно предоставяната помощ. Идеята е да се „хуманизира“ помощта, като се отчетат социо-демографските фактори, които обосновават реструктурирането на информационната служба:

- нарастване на броя на мигрантите,
- увеличаване на случаите на насилие срещу жени в спешната помощ,
- нарастване на броя на ражданията,
- различните културни практики сред младите жени мигрантки,
- нарастване на брой на възрастните пациенти, които се лекуват в болницата.

Процесът на комуникация в контекста на здравната помощ безусловно засяга чувствата и емоциите на пациента, който е дошъл в болницата заради здравословен проблем. Ето защо, осигуряването на по-приятна среда и по-благоприятно отношение, както и предлагането на по-добра и по-подробна информация за болницата, нейните възможности и услуги, помагат на пациентите да се почувстват по-сигурни, изслушвани и подобаващо обгрижвани.

Разработени са и са поставени така наречените „информационни постове“ в спешното звено, рентгеновия кабинет, болничния прием, извънболничната служба и общата информация. Тези постове са оформени като „информационни точки“, ясно обозначени и идентифицирани като информационни панели. Обслужват от служители, наричани „зелени якета“, заради униформата им. Специфичните задължения на информаторите в тези постове включват: организиране на прием на пациентите по ред, информиране на потребителите относно как работи системата със записване на часове, как да достигнат до различните служби на болницата; местонахождението на кабинета, в който имат записан час, предоставяне на информация относно наличието на чакални за престой в службата, документи, които не се издават от тази служба и обяснение на реда, който трябва да се следва, предоставяне на формуляри за изследвания и записване на часове, с обясняване и наблюдаване на датата, времето и мястото, придружаване на потребители със специални затруднения до различните извънболнични кабинети и др.

Стремежът на мадридската болница „Сан Карлос“ да се адаптира към новите социални реалности е знак за нарастваща тенденция за внимание към различието. Доказателство за това е подписването на споразумения за сътрудничество със следните частни институции:

- Universidad de Alcala de Henares за преводачески услуги по време на информационните дейности при работата с имигранти;
- Fundacion Secretariado Gitano за изпълнение на дейности, свързани с:
  - Обучение на персонала в теми, свързани с ромското население;
  - Разработване на материали, като например „Наръчник за приемане“, адаптиран за ромски семейства;
  - Сформиране на специален екип от професионалисти за подпомагане на болничния персонал при работа с ромски пациенти и техните семейства.

Тези инициативи показват, че в рамките на ригидната структура на обществената здравна система съществуват приложими стратегии, които спомагат за посрещане на специфичните нужди, свързани с разнообразието на културни групи, живеещи в Испания. Дейности като тези превръщат обществената здравна система в качествена услуга, която принадлежи и служи на всеки.

Ромска занаятчийска бизнес мрежа

Опитът на Румъния

Румъния има забележителни положителни примери в областта на икономиката интеграция на маргинализираните роми чрез използването на инструмента на социалната икономика.

В Румъния само 19% от мъжете и 11% от жените от ромски етнос са наети законно. Уволненията са десет пъти повече от останалата част от населението и 40% от търсещите работа роми не са заети. Много от проектите за професионално ориентиране и преквалификация на ромите често се провалят, откъсвайки ромите от тяхната култура и общности, а бариерите при осигуряването на заетост са твърде трудни за преодоляване по време на икономическата криза. В тази връзка Неправителствената организация Romano Butiq, активна в областта на интеграцията на ромите, стимулира социалното предприемачество и използва некапитализирания потенциал на

традиционните ромски занаятчийски като инструмент за интеграция.

Целта на инициативата е социално-професионалната интеграция на ромските занаятчийски чрез създаване и развитие на социална общност - бизнес мрежа, както и борба срещу негативните стереотипи на мнозинството от населението към ромското малцинство чрез насърчаване на ромския труд, култура и традиции. В инициативата се включват ромски занаятчийски кооперации в 20 общности, в които техният брой е значителен и където социално-икономическите условия за тях са несигурните изискват външна намеса, избрана в резултат на социално-антропологично изследване. 30 социални предприятия са регистрирани, а 892 занаятчийски са се възползвали от обучения и консултации по ИТ умения, маркетинг, продажби, основи на счетоводството и др., от които 807 са от ромския етнос, идващ от петте развиващи се региона на страната и 210 роми са обучени в областта на управлението на социалния бизнес. Магазин и онлайн магазин се създават в Букурещ и Клуж (www.mbg.ro) като едновременно с това е реализирана и рекламна кампания за продуктите на ромските занаятчийски.

Друг подобен успешен социален бизнес модел е разработен от неправителствената организация Romano ButiQ в Румъния. НПО започва да работи с ромски занаятчийски през 2008 г. и, днес подкрепя над 30 ромски кооперации с над 500 членове. Първоначално моделът, подкрепен от Romano ButiQ, включва подкрепа, предоставена на занаятчийските по отношение на насърчаване и маркетинг на традиционните ромски занаяти, както и административна и техническа подкрепа за създаване на кооперации, по управление, маркетинг и продажби. Въпреки това Romano ButiQ бързо осъзнава, че „човек може да се събере най-добрите ромски занаятчийски в кооперацията, но дори и те да произвеждат най-добрите продукти, всичко е напразно, ако няма пазар за тях."

Затова Romano ButiQ разработва модели за брендиране на социалния бизнес, улеснявайки достъпа на ромските занаятчийски до градските потребители, като им помогна да продават своите занаятчийски изделия модерни маркетингови инструменти. Създадени са магазини и онлайн сайтове за търговия със занаятчийските стоки, които са представени ромските занаяти и са създадени партньорски контакти с шведски, австрийски и румънски дизайнери за по-добро оформяне на продуктите, според съвременния градски вкус.

В подкрепа на добрите социални практики в Музея на ромската култура е отредено пространство, където са експонирани не само поредица от артефакти, свързани с ромската култура, но са представени идеи и истории, илюстрирани чрез обекти и инсталации, които провокират обществен дебат в Румъния за ромската история и култура, която често е свързвана с определени стереотипи.

Изводи:

- за осезаемо подобрене на жизнения стандарт на ромите се изисква политическа воля и по-добра координация между представители на ромите, гражданското общество и местните власти;
- участието на регионални и местни власти, както и на местни ромски и неромски общности е от съществено значение за да се намерят устойчиви решения за подобряване на живота на хората;
- необходимо е справедливо разпределение на средствата от публичния бюджет за ромската общност, както за материални, така и за нематериални инвестиции и програми за развитие;
- транснационални партньорства с общини, вкл. и в други държави членки по темата, биха допринесли значително за ромската интеграция на пазара на труда и установяване на бизнес модели и заетост в диаспората;
- социалното предприемачество се доказва като жизнеспособен инструмент за ромската икономика;
- проектите за ромските общности да се разработват, като се вземат предвид местните ресурси, като едновременно с това допълнително се надгражда върху съществуващи проекти и се като све стъпва на местния принос;
- младите роми да бъдат подкрепяни да бъдат приемници и наследници на традиционните занаяти от семействата си да капитализират съществуващия икономически потенциал, като се ангажират в обучения както по конкретни професии,

така и по управление и развитие на социален бизнес;

- нарастнала е нуждата от обединяване на представителите на местната власт, НПО-та, оито работят с ромските общности и предприемачите, за да се узтановят нуждите на ромските общности, с цел да се предоставяне адекватна подкрепа и конкретни решения.

В община Садово са разработени програми и плановете за действие за приобщаване на ромите, но често предвидените мерки за интервенция не са били достатъчно ефективни, както по отношение на въздействието, така и по отношение на активното включването на партньорите в изпълнението на тези политики в лицето на обществеността и бизнеса. Проучването и анализирането на работещи модели и подходи за ромско включване и за активиране на гражданското участие, бизнеса и публичните институции ще допринесе за мотивиране на целевите групи да се включат активно в процеса на хармонизиране на българското общество, утвърждаване на общочовешките, европейски и национални ценности и за по-активното им участие в мониторинга на местните политики в областите на интервенция на проекта. Общинската администрация ще може да ползва/адаптира тези работещи модели за хармонизиране на местните политики на община Садово в съответствие с новите политически рамки за приобщаване и участие на ромите, които ще залегнат в Общинския План за действие в изпълнение на Регионалната и Национална Стратегии на Р България за приобщаване и участие на ромите (2021-2030).

Източници:

[https://www.academia.edu/4949377/Good Practices in Social Inclusion through Employment Final Research Paper BG final and edited](https://www.academia.edu/4949377/Good_Practices_in_Social_Inclusion_through_Employment_Final_Research_Paper_BG_final_and_edited)

<https://csd.bg/bg/publications/publication/roma-integration-across-the-danube-best-practices-in-administrative-and-social-entrepreneurship/>

<http://www.integrobg.org>

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

<http://www.logincee.org>

<https://vsiakobebe.eu>

<http://dominoproject.bg>

<http://socialachievement.org/bg>

<http://eurointegration.s-kay.com>

<https://karindom.org>

https://www.bghelsinki.org/media/uploads/special/po_patya_kam_zrelostta-2008.pdf

<http://documents.worldbank.org/curated/en/918071497277705261/pdf/116056-BULGARIAN-REVISED-JUNE13-Supporting-Disadvantaged-Children-bg.pdf>

<http://www.ombudsman.bg/news/4737>

<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/inequalities-and-multiple-discrimination-healthcare>

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-women-2_en.pdf

<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=433>

https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/OSI_Publication_Roma_5.pdf

<http://test.vidin.bg>

<http://www.gfhsforum.org/SCAHTSA-2017?l=en>

<http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=17541>

<https://www.opensocietyfoundations.org/voices/mayors-makingmost-eu-funds-roma-inclusion>

<http://ec.europa.eu/social>

<http://old.csd.bg/fileSrc.php?id=22684>

<https://amalipe.bg/uspeli-romi-i-dobri-praktiki/>

http://www.integrob.org/images/docs/good%20practices_bg.pdf

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/OSI_Publication_Public_policies_27.pdf

<http://adra-bg.org/web/Aboutus/tabid/405/Default.aspx>

<https://www.sviatbezgranici.org>

http://www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/prva-presuda-za-diskriminaciju-roma-u-hrvatskoj#news_view

[http://readi.bghelsinki.org/public/uploads/\(2018\)-Dobri-praktiki-za-borba-s-disckriminaciyata.pdf](http://readi.bghelsinki.org/public/uploads/(2018)-Dobri-praktiki-za-borba-s-disckriminaciyata.pdf)

<http://readi.bghelsinki.org/resources/Good-practices-report-integration>

http://www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/prva-presuda-za-diskriminaciju-roma-u-hrvatskoj#news_view

<https://csd.bg/bg/publications/publication/roma-integration-across-the-danube-best-practices-in-administrative-and-social-entrepreneurship>

<https://www.unicef.org/bulgaria/media/1871/file/Report%20on%20social%20norms%20which%20prevent%20Roma%20girls%20from%20access%20to%20education-presentation.pdf>